

ש"ס 150 - אלחנן ניר

מבקש עיר מקלט': ערי המקלט במקרא ובספר יהושע

4/ דברים ד (מא) אָז יִקְדִּיל מֹשֶׁה שְׁלֹשׁ עָרִים בְּעָבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה שְׁמֹשׁ:
(מב) לָנוּ שְׂמָה רוֹצֵחַ אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת רֵעֵהוּ בְּכָלֵי דַעַת וְהוּא לֹא
שׂוֹנֵא לוֹ מִתְמַלֵּל שֶׁלֹּשׁ וְנֹס אֶל אַחַת מִן הָעָרִים הָאֵלֶּה וְחַי: (מג) אֵת בְּעָבֶר
בְּמִדְבַר בְּאֶרֶץ הַמִּישֵׁר לְרֵאשֹׁנֵי וְאֵת רֵאשֵׁת בְּגִלְעָד לְגַדִּי וְאֵת גִּלְעָד בְּכַשֵּׁן
לְמִנְשֵׁי:

מכות י ע"א: תנא, תלמיד שגלה - מגלין רבו עמו, דקתיב, (דברים ד) וְנֹס
אֶל אַחַת מִן הָעָרִים הָאֵלֶּה וְחַי, עבד ליה מידי דפתגמי ליה חיותא. אמר רבי
זירא, מאן שלא ישגה אדם לתלמיד שאינו הגון. אמר רבי יוחנן, תרב
שגלה - מגלין ושיבחו עמו.

5/ דברים יט (א) כִּי יִקְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ אֵת
אֲרָצָה וַיִּשְׁתַּחֲוּ וַיִּשְׁבַּחְתָּ בְּעָרֵיהֶם וּבְקִדְשֵׁיהֶם: (ב) שְׁלוֹשׁ עָרִים תִּבְדִּיל לָךְ
בְּתוֹךְ אֲרָצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לְרִשְׁתָּהּ: (ג) תִּכְוִן לָךְ הַיַּרְדֵּן
וְשִׁלְשֶׁת אֶת גְּבוּל אֲרָצְךָ אֲשֶׁר יִנְחִילָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לְנוֹס שְׂמָה
כָּל רֹצֵחַ: (ד) וְזֶה דְבַר הַרְצָח אֲשֶׁר יָנוֹס שְׂמָה וְחַי אֲשֶׁר יִפֶּה אֶת רֵעֵהוּ בְּכָלֵי
דַעַת וְהוּא לֹא שׂוֹנֵא לוֹ מִתְמַלֵּל שֶׁלֹּשׁ:

(ה) וְאֲשֶׁר יִכָּא אֶת רֵעֵהוּ בְּעֵצֵי לַחֹטֵב עֲצִים וַיִּנְדְּחֵהוּ יָדוֹ בַּיַּרְדֵּן לְכַרֵּת הָעֵץ
וְנָשַׁל בַּיַּרְדֵּן מִן הָעֵץ וּמָצָא אֶת רֵעֵהוּ וְנָתַן הוּא יָנוֹס אֶל אַחַת הָעָרִים הָאֵלֶּה
וְחַי: (ו) פֶּן יִרְדֹּף אֲחֵרֵי הָרֹצֵחַ פֶּן יִחַס לְכַבּוֹ וְהַשִּׁיגוּ פֶּן יִרְבֶּה הַיַּרְדֵּן
וְהַפְּחֵהוּ נֶפֶשׁ וְלוֹ אֵין מִשְׁפַּט מָוֶת כִּי לֹא שׂוֹנֵא הוּא לוֹ מִתְמַלֵּל שֶׁלֹּשׁ: (ז)
עַל כֵּן אֲנִכִּי מִצְוֶה לְאָמַר שְׁלֹשׁ עָרִים תִּבְדִּיל לָךְ:

רמב"ם, משנה תורה, הלכות שמירת הנפש ה, ה: וחייבין בית דין לכוון
הדרכים לערי מקלט ולתקן אותם ולהרחיבן. ומסירין מהן כל
מכשול וכל תקלה, ואין מניחין בדרך לא תל ולא גיא ולא נהר, אלא
עושיין עליו גשר כדי שלא לעכב את הבורח לשם, שנאמר "תִּכְוִן לָךְ
הַיַּרְדֵּן". ורוחב דרך ערי מקלט אין פחות משלושים ושתיים
אמות. ו"מקלט", "מקלט" היה כתוב על פרשת דרכים, כדי שיכירו
הרצחנים ויפנו לשם.

6/ יהושע כ (א) וַיִּדְבֹר ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר: מַלְכֵי־סָם: לֹא נִמְצָא כְּדָרְכֵי
הַנְּבִיאִים שֶׁאֲחֵר מֹשֶׁה רַבִּינוּ ע"ה לְשׁוֹן וַיִּדְבֹר ה' אֶל נְבִיא פְלוֹנֵי לְאָמַר,
חוץ מפה, ובארו חז"ל מפני שהן של תורה, ר"ל כי דבור ואמירה הכאים
אצל הנבואה היינו תורה שבכתב ושבע"פ ולא ניתנה תורה לנביא
אחרי משה לבד פה, כאו הלכות שאינם מבוארים בתורה כמו ודבר
כאזני זקני העיר ההיא את דבריו.

(ב) וַיִּדְבֹר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר תָּנוּ לָכֶם אֶת עָרֵי הַמְּקַלֵּט אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵיכֶם
כִּינֵי מֹשֶׁה: (ג) לְנוֹס שְׂמָה רוֹצֵחַ מִכָּה נֶפֶשׁ בְּשִׁגְגָה בְּכָלֵי דַעַת וְחַי לָכֶם
לְמַקְלֵט מִגְּאֹל הַדָּם:

1/ בראשית ד (ח) וַיֹּאמֶר קִין אֶל הָבֶל אָחִיו וַיְהִי בְּהִיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיִּקַּח קִין
אֶל הָבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ: (ט) וַיֹּאמֶר יְיָ אֵל קִין אֵי הָבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא
יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי: (י) וַיֹּאמֶר מָה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי
מִן הָאֲדָמָה: (יא) וְעַתָּה אָרוּר אַתָּה מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ לְקַחַת
אֶת דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדְךָ: (יב) כִּי תַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה לֹא תִסַּף תֵּת פֶּתַח לָךְ נָע
וְנָד תִּהְיֶה בְּאֲרָץ:

רמב"ן: שיהיה נע ונד בה, והטעם - שלא ינוח לכו ולא ישקוט לעמוד
במקום אחד ממנה, אבל יהיה גולה לעולם, כי עונשו הרוצחים
גלות. רבינו בחיי בן אשר: שיהיה מטלטל וגולה ככל המקומות לא ינוח
ולא ישקוט במקום אחד לעולם והענישו בגלות כדין רוצח.

(יג) וַיֹּאמֶר קִין אֶל ה' גְּדוֹל עֲוֹנִי מִנְשׂוּאָה: (יד) הֵן גִּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי
הָאֲדָמָה וּמִפְּנֵיךָ אֶסְתֵּר וְהָיִיתִי נֶעַ וְנָד בְּאֶרֶץ וְהָיָה כָל מִצְאֵי יַהַרְגֵנִי: (טו)
וַיֹּאמֶר לוֹ ה' לָכֵן כָּל הַרְגֵי קִין שְׂבָעִים וָשָׁשׁ וַיִּשֶׁם ה' לְקִין אוֹת לְבִלְתִּי הַפּוֹת
אֹתוֹ כָּל מִצְאוֹ:

(טז) וַיֵּצֵא קִין מִלְפָּנֵי ה' וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נוֹד קִדְמַת עֵדֶן: (יז) וַיִּדַע קִין אֶת
אֲשֶׁתוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת הַחוּד וַיְהִי בְנָה עִיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר קַשֵׁם בְּנוֹ הַחוּד:
העמק דבר: שהבין קין רצון ה' שטוב להיות מרבה בצרכיו ולא לחיות
כחיה ובהמה על ידי עבודת האדמה לבדו, אלא לבקש חיי אנושי ביחוד
וכדעת הכל. על-כן בנה לו עיר.

2/ שמות כא (יב) מִכָּה אִישׁ וְנָתַת מוֹת יוֹמָת: (יג) וְאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהִאֲלֵהֶם
אִנָּה לִירֹד וְשִׁמְתִי לָךְ מִקּוֹם אֲשֶׁר יָנוֹס שְׂמָה: (יד) וְכִי יָזַד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ
לְהַרְגוֹ בְּעָרְמָה מִעַם מִזְבְּחֵי תִקְוָנוֹ לְמוֹת:

3/ במדבר לה (ט) וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (י) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן אֲרָצָה כְּנַעֲנִי:

(יא) וְהִקְרִיתֶם לָכֶם עָרֵי עֲרֵי מְקַלֵּט תִּהְיֶינָה לָכֶם וְנֹס שְׂמָה רוֹצֵחַ מִכָּה נֶפֶשׁ
בְּשִׁגְגָה: (יב) וְהָיוּ לָכֶם הָעָרִים לְמַקְלֵט מִגְּאֹל וְלֹא יָמוּת הַרְצָח עַד עָמְדוֹ
לְפָנֵי הָעֵדָה לְמִשְׁפָּט: (יג) וְהָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ שֵׁשׁ עָרֵי מְקַלֵּט תִּהְיֶינָה לָכֶם:

(יד) אֵת שְׁלֹשׁ הָעָרִים תִּתְּנוּ מִעֲבָר לַיַּרְדֵּן וְאֵת שְׁלֹשׁ הָעָרִים תִּתְּנוּ
בְּאֶרֶץ כְּנַעַן עָרֵי מְקַלֵּט תִּהְיֶינָה: (טו) לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר וְלַחֹשֶׁב
בְּחֻכְם תִּהְיֶינָה שֵׁשׁ הָעָרִים הָאֵלֶּה לְמַקְלֵט לְנוֹס שְׂמָה כָּל מִכָּה נֶפֶשׁ

(ד) וְגַם אֵל אַחַת מֵהָעֵרִים הָאֵלֶּה וְעָמַד פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וְדָבַר בְּאָזְנֵי זַקְנֵי הָעִיר הַהִיא אֶת דְּבָרָיו וְאָסְפוּ אֹתוֹ הָעֵרִים אֲלֵיהֶם וְנָתְנוּ לוֹ מִקּוֹם וַיֵּשֶׁב עִמָּם:

(ה) וְכִי יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרָיו וְלֹא יִסְגְּרוּ אֶת הָרֹצֵחַ בְּיָדוֹ כִּי בְכָלִי דַעַת הִפָּה אֶת רַעְיוֹ וְלֹא שָׁנָא הוּא לוֹ מִמְּמֹל שְׁלֹשׁוֹם: (ו) וַיֵּשֶׁב בְּעִיר הַהִיא עַד עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לְמִשְׁפַּט עַד מוֹת הַפֶּהֶן הַגָּדוֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּיָמֵים הָהֵם אִזּוֹ יָשׁוּב הָרֹצֵחַ וְכֹא אֵל עִירוֹ וְאֵל בֵּיתוֹ אֵל הָעִיר אֲשֶׁר נָס מִשָּׁם:

משנה מכות ב, ז: ואינו יוצא לא לעדות מצוה ולא לעדות ממון ולא לעדות נפשות. ואפילו ישראל צריכים לו, ואפילו שר צבא ישראל כיוצא בן צרויה – אינו יוצא משם לעולם, שנאמר (פסוק כה): "אֲשֶׁר נָס שָׁמָּה" – שם תהא דירתו, שם תהא מיתתו, שם תהא קבורתו.

(ז) וַיִּקְרְשׁוּ אֶת קַרְשׁ בְּגָלִיל בְּהַר נַפְתָּלִי וְאֶת שָׁכֶם בְּהַר אֶפְרַיִם וְאֶת קָרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּהַר יְהוּדָה: (ח) וּמַעֲבָר לְיַרְדֵּן יִרְיָחוֹ מִן־רְחֵה נָתַנּוּ אֶת בְּצֻר בְּמִדְבַר בְּמִישַׁר מִמִּטָּה רְאוּבֵן וְאֶת רָאמֹת בְּגִלְעָד מִמִּטָּה גָד וְאֶת גּוֹלָן בְּבִשָּׁן מִמִּטָּה מְנַשֶּׁה: (ט) אֵלֶּה הֵיוּ עָרֵי הַמּוֹעֵדָה לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלִגְרֵי הַגֵּר בְּתוֹכָם לְנוֹס שָׁמָּה כָּל מִפֶּה גֹפֶשׁ בְּשִׁנְגָּה וְלֹא יָמוּת בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם עַד עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה:

משמעות ערי המקלט בעולם הקדום:

חדא (- דבר אחד), שאם כל ישראל צריכים לו, הלא אפשר לתת לו שומרים שישמרו עליו מגואל הדם שלא ייהרגו! [אלא] דין הגלות הוא כמו עונש מיתה על הריגת נפש... שעל ידי זה הוא נכרת ונכדל לגמרי מכל העולם החיצוני, ואין לו שום קשר עם אלה שמחוצה לו, כי לגבי העולם הרחב – הריהו כמו שאינו – עד מות הכהן הגדול. דבר זה למדנו ממה שהתורה הזכירה על הגולה שלוש פעמים "שמה", לומר לנו: "שמה תהא דירתו, שמה תהא מיתתו, שמה תהא קבורתו", בזה אנו רואים גזרת הכתוב, שכל חיותו והווייתו של הגולה מצומצמת אך שמה בלבד, וביחס לעולם שמחוץ לתחומו – הריהו כמת שהוא חפשי מן המצוות... אין עליו שום חיוב של מצוה שיש לה קשר עם העולם החיצוני: אינו מקריב קרבן פסח או קרבן אחר, ואינו יוצא לעדות, ואפילו לא להצלת נפש, ואפילו בנוגע לכלל ישראל, שנאמר "שמה".

וברור הדבר בעיניי שלא מפני האיסור שיש ביציאה מעיר המקלט קאיתנין עלה... כי לא מתורת איסורין אנו דנים על זה, אלא מפני שניתק לגמרי הקשר שבינו ובין העולם החיצוני, ואין עליו שום חיוב של מצוה בנוגע לעולם הרחב... כי הוא חי רק "שמה". ובתוך העיר – ודאי מחויב ככל המצוות, אבל כלל וכלל לא בנוגע לזה שמחוץ לתחומו.

1/ משה גרינברג, אנציקלופדיה מקראית, 'עיר מקלט', כרך 1 עמ' 387: מקומות מקלט נהגו גם אצל עמים אחרים. עדויות לכך מימי קדם מצויות בידינו ממצרים, מסוריה, מיוון ומערב שלפני האסלאם. דרך כלל אין מקלטים אלו מבחינים בין פושע לחף מפשע, בין שוגג למזיד, אלא נותנים חסות מוחלטת לכל הבא בתחומם... מקלטי הגויים היו מקדשים... ואצל הערבים גם אוהלו של הנשיא ושל כל אדם חשוב, וכמו כן קברו. הכלל היה: כל הפוגע בחוסה כפוגע בבעל הבית. לגבי מושגים אלו חולל המשפט המקראי מהפכה יסודית.

2/ עמנואל לינס, מעבר לפסוק, עמ' 63-72: רצח זה [בשגגה] אין דינו מוות בבית משפט: מוות "אובייקטיבי" זה נגרם ללא כוונה להרע. אולם קרוב המשפחה של הנרצח, הנקרא גואל הדם, כי יחס לבכו בשל הרצח, רשאי לנקום. זו זכות מסוימת המכירה "בחוס הלב", שהוא מעבר לזכות הציבורית של בית הדין. זכות מסוימת ניתנת להלך נפש! אך זכות מסוימת בלבד. מערכת המשפט מגוננת על הרוצח בשגגה כנגד זכות שולית זו.

יש צורך בעיר מקלט, שבהן אותם אנשים חצי אשמים וחצי חפים מפשע יוכלו להיות מחוץ להישג ידה של הנקמה... עיר המקלט היא משכנה של ציוויליזציה או של אנושיות המגינות על חפות סובייקטיבית וסולחות לאשמה אובייקטיבית ולכל המקרים שבהם המעשים סותרים את הכוונות.

מטרות עיר המקלט:

- א. הגנה מפני גואל הדם. ס' החינוך, מצוה תי: "ועוד יש תיקון העולם במצוה... שינצל עם זה מיד גואל הדם, לכל יהרגנו על לא חמס בכפו, שהרי שוגג היה."
- ב. עונש: "ראוי למי שהרג אפילו בשוגג, מכיוון שבאת תקלה גדולה כזו על ידו, שיצטער עליה צער גלות, ששקול כמעט כצער מיתה, שנפדר האדם מאוהביו ומארץ מולדתו ושוכן כל ימיו עם זרים."
- ג. שיקום וחינוך. ד. כפרה. ה. מניעת פגיעה ברגשות קרובי הנרצח: "ועוד תועלת בדבר, לכל יראו קרובי המכה את הרוצח לעיניהם תמיד במקום שנעשתה הרעה. וכל דרכי התורה נועם."

משמעות הרצח בשגגה:

ר' מאיר שמחה מדווינסקי, אור שמח על משנה תורה, הלי רוצח כ, ח: כיוון שהותר דמו לגואל הדם, אין לו להכניס עצמו בספק סכנה עבור הצלת חברו מסכנה ודאית. הרב איסר יהודה אונטרמן, שבט מיהודה, עמ' יט-כא: אכן, לא אוכל לרדת לסוף דעתו של הגאון בעל אור שמח ז"ל, אשר דבריו תמיד קילורין לעיניים, מה שפירש בזה: